

ОСОБЛИВОСТІ СТЯГНЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВИТРАТ НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ПОТЕРПІЛОМУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

ПОЛІЩАК Наталія Ігорівна - аспірант кафедри кримінального процесу Львівського державного університету внутрішніх справ України

В статье исследованы проблемные вопросы взыскания с подозреваемого, обвиняемого процессуальных расходов на получение пострадавшим правовой помощи в уголовном производстве. Рассмотрены процессуальные, правовые и фактические основания для возмещения процессуальных расходов на правовую помощь пострадавшему. Проанализированы правовые основания возмещения процессуальных издержек потерпевшего за счет Государственного бюджета. Доказано отсутствие законодательного урегулирования вопроса определения максимального размера процессуальных расходов на правовую помощь.

Ключові слова: процесуальні витрати, витрати на правову допомогу, представник потерпілого, відшкодування витрат.

Постановка проблеми

Прийняття нового КПК України зумовило формування у теорії кримінального процесу нового підходу до поняття процесуальних витрат та порядку їх стягнення. Стягнення кримінально-процесуальних витрат є процесом відшкодування затрачених державою та учасниками кримінального провадження коштів під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження. Різновидом таких процесуальних витрат є витрати потерпілого на залучення адвоката для представництва своїх інтересів та отримання правової допомоги у кримінальному провадженні.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України стягнення проце-

суальних витрат можливе з особи, яка буде визнана у судовому порядку винуватою у вчиненні кримінального правопорушення. При цьому стягненню підлягають усі документально підтверджені процесуальні витрати потерпілого. Аналіз правозастосовної практики України засвідчує, що в окремих випадках у судів виникають труднощі чи допускаються помилки в частині вирішення питання відшкодування процесуальних витрат на правову допомогу у кримінальному провадженні. Насамперед це питання стосується визначення максимально можливого розміру відшкодування витрат на правову допомогу потерпілому у кримінальному провадженні. З огляду на це виникає потреба у законодавчому врегулюванні максимально можливого розміру таких процесуальних витрат та порядку їх відшкодування.

Стан дослідження

Питання стягнення процесуальних витрат на правову допомогу неодноразово розглядалося у наукових працях, присвячених проблемам процесуальних витрат, стадій кримінального процесу, залучення учасників кримінального провадження під час досудового розслідування та судового розгляду тощо.

Так, у вітчизняній науці кримінального процесуального права окремі аспекти процесуальних витрат на правову допомогу у кримінальному провадженні висвітлені у працях Г.І. Алієва, О.В. Бауліна, В.П. Бож'єва, Н.А. Власової, Ю.М. Дьоміна, В.Т. Малярен-

ка, В.Т. Нора, А.А. Павлишина, П.Ф. Пилипчака, Н.О. Сидорової, Н.О. Суховенка, В.М. Тертишника, Л.Д. Удалової, Р.І. Шевейка та інших. Однак такий розгляд, як правило, обмежувався лише констатацією певного законодавчого врегулювання питання стягнення процесуальних витрат або ж, з огляду на незначний термін чинності нового КПК України, дослідження проблем стягнення процесуальних витрат базувалося на нормах КПК України 1960 року.

Однак, і на даний час, над дослідженням питань відшкодування процесуальних витрат активно працюють науковці Ю.І. Азаров, О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, О.Л. Дзюбенко, Д.П. Письменний, С.В. Слінько, В.Я. Тацій, О.І. Угриновська, О.Ю. Хабло, Є.А. Чернобай та інші. Однак, окремі питання у сфері правового регулювання стягнення процесуальних витрат на правову допомогу у кримінальному процесі залишаються невирішеними та потребують наукового аналізу.

Метою статті є дослідження проблем законодавчого врегулювання стягнення процесуальних витрат з обвинуваченого (засудженого) на правову допомогу потерпілому у кримінальному провадженні.

Виклад основних положень

Процесуальні витрати – це юридичне поняття, зміст якого визначається КПК України (ст. 118 КПК України). При визначенні приналежності певних витрат до процесуальних варто виходити з правової сутності даного процесуального інституту. Цей інститут має запобіжно-виховне значення, оскільки кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, має усвідомлювати, що на неї неминуче очікує не лише кримінальне покарання, а й виконання обов'язків з відшкодування процесуальних витрат. Науковець С. Слінько зазначає, що стягнення компенсаційних і судових витрат у кримінальному процесі – це не додаткові процесуальні заходи покарання за вчинене не кримінальне правопорушення, а цивільно-правові відносини, які виникають під час вчинення кримінального правопорушення. Незважаючи на те, що підслідний

під час досудового слідства відшкодував матеріальні збитки потерпілому в повному обсязі, держава повинна отримати відшкодування матеріальних витрат за проведення досудового слідства[8, с. 118]. Однак, із такою позицією можна дещо не погодитись, оскільки стягнення процесуальних витрат відбувається не за певним цивільно-правовим договором чи зобов'язанням, а тому говорити про цивільно-правовий характер відшкодування процесуальних витрат у кримінальному процесі неправильно. Більш справедливо іменувати такий інститут кримінально-процесуальним заходом примусу, який може застосовуватись до винної у вчиненні кримінального правопорушення особи.

Відповідно до ст. 124 КПК України передбачено два способи стягнення процесуальних витрат:

- 1) відшкодування процесуальних витрат засудженим;
- 2) відшкодування процесуальних витрат з Державного бюджету.

Відповідно до ч. 1 ст. 120 КПК України витрати, пов'язані з оплатою допомоги представника потерпілого, які надають правову допомогу за договором, несе потерпілий. Водночас, у ч. 1 ст. 124 КПК України зазначено, що у разі ухвалення обвинувального вироку суд стягує з обвинуваченого на користь потерпілого всі здійснені ним документально підтверджені процесуальні витрати.

Отже, на підозрюваного, обвинуваченого покладається обов'язок відшкодування документально підтверджених процесуальних витрат потерпілого на залучення представника, а також витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження представника потерпілого.

Науковці В.Т. Нора та А.А. Павлишин зазначають, що стягнення кримінально-процесуальних витрат можливе лише за відповідних умов, підстав, з наявністю або відсутністю котрих законодавець пов'язує можливість або необхідність (право чи обов'язок) їх стягнення. Такою підставою, на думку дослідників, є визнання особи винуватою у вчиненні кримінального правопорушення,

оформлене обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили. Це формальна (процесуальна) підстава для стягнення кримінально-процесуальних витрат[5, с. 119]. Такої ж думки притримується і науковець Є.А. Чорнобай, проте не деталізує, які саме підстави та умови стягнення процесуальних витрат[10, с. 89]. Справді, формальна підстава стягнення процесуальних витрат є обов'язковою, але не єдиною. Ми вважаємо, що, окрім формальної підстави для стягнення процесуальних витрат, можна виділити й інші підстави – фактичні, а також визначити умови стягнення процесуальних витрат та порядок їх відшкодування.

Розглянемо, які підстави, умови та порядок стягнення процесуальних витрат на правову допомогу. У кримінальному процесі існують правові та фактичні підстави стягнення процесуальних витрат на правову допомогу. У випадку надання правової допомоги потерпілому, правовою підставою відшкодування витрат на правову допомогу є договір, укладений між потерпілим та адвокатом-представником, а фактичною – виконання адвокатом процесуальних дій, обумовлених у договорі.

Договір про надання правової допомоги може укладатися як щодо виконання певної процесуальної дії чи комплексу процесуальних дій адвокатом-захисником або ж щодо надання правової допомоги під час досудового розслідування та (або) судового розгляду у кримінальному провадженні. Науковець Ю.В. Романець зазначає, що, досліджуючи договір про надання правової допомоги (правової послуги), необхідно з'ясувати співвідношення понять «правова допомога» та «правова послуга». Поняття «правова допомога» є більш широким поняттям за своїм змістом, оскільки виражається в практичній діяльності виконавців правової допомоги через надання передбачених договором правових послуг, які є різноманітними [7, с. 39]. Водночас науковець О.Л. Дзюбенко вважає, що надання правової послуги, з одного боку, може бути самостійним предметом договору про надання правової допомоги (правової послуги), а з іншого – є складовою правової допомоги, оскільки правова допомога може виражатись у наданні кількох послуг, на-

приклад: консультуванні та складанні документів правового характеру[2, с. 267]. Отже, залежно від виду укладеного договору та його змістовного наповнення, у адвоката-захисника може бути різний обсяг обов'язків щодо надання правової допомоги – однієї чи декількох правових послуг.

Істотними умовами оплатних договорів про надання правових послуг є також умови про розмір, строки та порядок оплати послуги (ч. 1 ст. 903 ЦК України). Оплата правової допомоги адвоката у кримінальному провадженні здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги (розділ IV Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правил адвокатської етики, затверджених Установчим З'їздом адвокатів України від 17.11.12 року). Витрати, пов'язані з оплатою правової допомоги адвоката у кримінальному провадженні, складаються з гонорару та фактичних видатків, пов'язаних із виконанням доручення.

Науковець В.М. Богославець систематизував найбільш поширені у світовій практиці способи визначення ціни договору про надання правової допомоги (правової послуги): 1) погодинна ставка; 2) фіксована сума; 3) умовна винагорода; 4) комбінований метод[1, с. 3]. Як видається, залежно від виду правової допомоги, у кримінальному провадженні найбільш оптимальним є варіант погодинної оплати, фіксованої суми або ж комбінованого методу оплати праці захисника. Так, відповідно до ч. 2 ст. 30 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» передбачаються такі способи обчислення гонорару, як фіксований розмір та погодинна оплата. Однак, як видається, можливим є і варіант комбінованого методу оплати праці адвоката, оскільки його робота може полягати як у наданні певних консультацій та підготовці юридичних документів, так і участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, що може вимірюватися погодинно. Варто лише відзначити, що для України не притаманний такий спосіб оплати праці адвоката, як умовна винагорода, що, мабуть, є правильним, оскільки адвокат не завжди може передбачити результат своєї роботи.

Доволі слушною є думка науковця О.І. Угриновської, яка зазначає, якщо умовами договору з адвокатом передбачено сплату авансу і частини гонорару, наприклад, після ухвалення рішення, то до складу процесуальних витрат, пов'язаних із оплатою правової допомоги, включаються лише фактично сплачена сума авансу та інші фактично понесені до ухвалення судового рішення витрати. Сума гонорару, який буде сплачено у майбутньому, відшкодуванню не підлягає, оскільки ці платежі ще не проведені, а отже не призвели до витрат сторони провадження[9, с. 78]. Такий аспект договору про надання правової допомоги стосується договору, який укладатиме потерпілий із адвокатом на представництво своїх інтересів у кримінальному провадженні, оскільки саме потерпілий відповідно до ч. 1 ст. 124 КПК України може претендувати на відшкодування підозрюваним (обвинуваченим) усіх документально підтверджених процесуальних витрат. Тобто у разі, коли потерпілий не оплатить вартості надання правових послуг адвокату-представнику до початку судового засідання та не надасть суду оригіналів документів, що підтверджують оплату правових послуг, то не матиме права на компенсацію процесуальних витрат на правову допомогу.

Загалом, процесуальною підставою для оплати праці представника потерпілого є договір, а також обвинувальний вирок суду, у якому зазначаються витрати потерпілого на залучення адвоката для надання правової допомоги у кримінальному провадженні. Водночас, як слушно зауважує науковець О.І. Угриновська, для визначення розміру процесуальних витрат потерпілого на отримання правової допомоги у кримінальному провадженні є договір про надання правової допомоги, а також документи, що свідчать про оплату вартості такої правової допомоги. До таких документів можуть, зокрема, належати квитанція до прибуткового касового ордеру, платіжне доручення з відміткою банку або інший банківський документ, касові чеки, посвідчення про відрядження тощо[9, с. 77-78]. Отже, для визначення розміру процесуальних витрат на правову допомогу, що підлягають відшкоду-

ванню, окрім договору про надання правової допомоги, особа має надати і оригінали підтверджуючих ці витрати документів, а також процесуально підтвердити надання правових послуг (складений процесуальний документ, вчинена процесуальна дія (участь у слідчих (розшукових) діях чи ознайомлення із процесуальними документами тощо).

Відповідно до положень КПК України підозрюваний, обвинувачений є процесуально незахищеним від необґрунтовано завищених витрат потерпілого на правову допомогу у конкретному кримінальному провадженні. У зв'язку із цим виникає слушне питання: чи законодавчо встановлено максимально можливий розмір оплати праці захиснику у кримінальному провадженні?

Відповідь на це питання слід шукати у законодавстві. Так, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу» визначено максимальний розмір оплати та компенсації державою витрат адвокату за надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному провадженні. При цьому немає значення, чи така правова допомога надається підозрюваному, обвинуваченому чи потерпілому (за умови його приналежності до однієї із категорій суб'єктів отримання такої правової допомоги, визначених ст. 14 цього Закону України від 02.06.2011 № 3460-VI «Про безоплатну правову допомогу»). Однак, коли потерпілий не має права на отримання безоплатної правової допомоги у кримінальному провадженні, він має право на залучення адвоката для надання йому правової допомоги у кримінальному провадженні. Водночас, у потерпілого, відповідно до ч. 1 ст. 124 КПК України є право на компенсацію від обвинуваченого всіх документально підтверджених процесуальних витрат, у тому числі і витрат на залучення адвоката для представництва інтересів потерпілого у кримінальному провадженні. Однак у такому разі виникає слушне запитання: чи встановлено законодавством максимальний розмір процесуальних витрат, які зобов'язаний компенсувати обвинувачений? З огляду на проведений

аналіз КПК України, то такого обмеження розміру процесуальних витрат на правову допомогу потерпілому, які підлягають компенсації підозрюваним, обвинуваченим, – немає. Розглянемо приклад судової практики.

Так, в ухвалі Апеляційного суду Кіровоградської області у провадженні № 11-кп/781/376/15 від 12 травня 2015 року зазначено, що до суду надійшла апеляційна скарга захисника, який діє в інтересах обвинуваченого ОСОБА_3, поданою на вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда у частині вирішення цивільного позову, пред'явленого потерпілим, а саме – щодо зменшення розміру процесуальних витрат, стягнутих з обвинуваченого на користь потерпілого, пов'язаних із витратами на правову допомогу, з 12050 гривень до 1158 гривень 32 копійки.

При цьому, вимоги апеляційної скарги захисника обвинуваченого мотивовані наступними доводами. Як вбачається з розміру наданої правової допомоги потерпілому, по даній категорії справ він є занадто великим. Захисник посилається на положення «Порядок оплати послуг та відшкодування витрат адвокатам, які надають безоплатну вторинну правову допомогу», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 465 від 17.09.2014, відповідно до яких: розмір винагороди адвокатів за надання правової допомоги особам, зазначеним у пп. 3-7ч. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»[3], обчислюється відповідно до Методики обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 № 465[4]. Захисник вказує, що дана норма Закону встановлює розмір винагороди адвоката за надання правової допомоги у кримінальній справі, а також встановлює граничний розмір його винагороди. Відповідно до абз. 2 п. 3 зазначеної вище Методики, розмір винагороди за годину роботи адвоката становить 2,5 відсотка місячного розміру мінімальної заробітної плати, визначеного законом на час видачі адвокату доручення. Окрім цього, адвокату додатково можуть оплачуватися надані

ним певні правові послуги чи вчинені ним певні процесуальні дії (наприклад, побачення з клієнтом, проведення попереднього аналізу справи, у тому числі ознайомлення з матеріалами справи, опитування осіб, збір інформації та документів на кожній стадії процесу – 15 відсотків місячного розміру мінімальної заробітної плати, визначеного законом на час видачі адвокату доручення для надання безоплатної вторинної правової допомоги (ч. 1 п. 2); участь у судовому засіданні за межами регіону, де адвокату видано доручення – 60 відсотків (ч. 4 п. 2) тощо).

У результаті судового розгляду Колегія суддів доходить до висновку про необхідність часткового задоволення апеляційної скарги у частині зменшення розміру стягнених з обвинуваченого на користь потерпілого витрат на правову допомогу. Своє рішення суд мотивує тим, що у даному випадку можливим є застосування за аналогією Закону України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах» від 20.12.2011, у якому визначено максимальний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних справах, у яких така компенсація виплачується стороні, на користь якої ухвалено судові рішення, іншою стороною. Максимальний розмір таких витрат не може перевищувати 40 відсотків встановленої законом мінімальної заробітної плати у місячному розмірі за годину участі особи, яка надавала правову допомогу у судовому засіданні, під час вчинення окремих процесуальних дій поза судовим засіданням та під час ознайомлення з матеріалами справи в суді, що визначається у відповідному судовому рішенні.

При цьому суд апеляційної інстанції у своєму рішенні зазначив, що оскільки предметом оскарження є розмір відшкодування витрат на правову допомогу, пов'язану із оплатою допомоги захисника, здійсненої за договором, при тому граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у кримінальних провадженнях законодавцем не визначений, за відсутності законодавства у сфері кримінального права, що регулює можливість встановлення розумного роз-

міру гонорару адвоката, який надає допомогу на підставі договору і який підлягає стягненню з обвинуваченого, суд апеляційної інстанції, при прийнятті рішення щодо предмету оскарження, керується ст. ст. 125-126, ч. 5 ст. 128 КПК України, ст. ст. 9 КПК України і застосовує норми цивільного процесуального законодавства, як такі, що не суперечать засадам кримінального судочинства та положенням Кримінального процесуального кодексу.

Надання платної правової допомоги регламентується законодавством про адвокатуру. Відповідно до ч. 1 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 року адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги. Згідно із ст. 30 зазначеного Закону, а також ст. 28 Правил адвокатської етики (від 07.11.2012 року)[6] гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги. При цьому гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час.

Однак, визначення будь-яких меж розміру відшкодування процесуальних витрат на правову допомогу, що підлягають стягненню з обвинуваченого, – яку б суму вони не становили, – кримінальним процесуальним законом або іншим законодавством у кримінальному процесуальному праві не передбачено. Однак, з огляду на те, що вартість послуг адвоката може бути різною, домовленість про яку з клієнтом здійснюється на добровільних засадах, сторона, яка має відшкодувати ці витрати, є незахищеною у тих випадках, коли сума цього відшкодування є занадто великою. У зв'язку із цим, з метою дотримання засад справедливості та розумності, є нагальною необхідністю встановити «розумні» межі такого виду відшкодування, прийнявши відповідний закон, аналогічний тому, що врегульовує питання максимального розміру відшкодування ви-

трат на правову допомогу у цивільному та адміністративному судочинстві.

Висновки

Викладене вище дає змогу зробити наступні висновки щодо підстав та порядку відшкодування підозрюваним, обвинуваченим потерпілому витрат на правову допомогу:

1) кримінальне процесуальне законодавство не містить положення про встановлення максимально можливого розміру компенсації таких процесуальних витрат, що є певною прогалиною, яка у разі потреби може бути вирішена за допомогою інституту аналогії з цивільним процесуальним законодавством;

2) при визначенні максимального розміру процесуальних витрат на правову допомогу потерпілому у кримінальному провадженні слід керуватися Законом України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах» від 20 грудня 2011 року, а не Законом України «Про безоплатну правову допомогу» та Методикою обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу;

3) розмір гонорару адвокату за представництво інтересів потерпілого у кримінальному провадженні має розраховуватися із урахуванням ч. 1 ст. 1 Закону України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах» від 20 грудня 2011 року, а саме розмір гонорару не може перевищувати 40 відсотків встановленої законом мінімальної заробітної плати у місячному розмірі за годину участі особи, яка надавала правову допомогу, у судовому засіданні, під час вчинення окремих процесуальних дій поза судовим засіданням та під час ознайомлення з матеріалами справи в суді, що визначається у відповідному судовому рішенні;

4) розумний розмір гонорару адвокату має встановлюватися із урахуванням його участі у кримінальному процесі, складності кримінального провадження, кількості складених процесуальних документів тощо.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено проблемні питання стягнення з підозрюваного, обвинуваченого процесуальних витрат на отримання потерпілим правової допомоги у кримінальному провадженні. Розглянуто процесуальні, правові та фактичні підстави для відшкодування процесуальних витрат на правову допомогу потерпілому. Проаналізовано правові підстави відшкодування процесуальних витрат потерпілого за рахунок Державного бюджету. Доведено відсутність законодавчого врегулювання питання визначення максимального розміру процесуальних витрат на правову допомогу.

SUMMARY

Problems of cost recovery proceedings with the suspect, accused for legal assistance to the victim studied in the article. Procedural, legal and factual grounds for compensation of procedural costs for legal assistance to the victim are considered. Legal grounds for compensation of procedural costs affected by the state budget are analyzed. Legal settlement of determining the maximum amount of procedural costs for legal assistance to the victim are missed.

Література

1. Богославец В.М. Договори про надання правових послуг: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / В.М. Богославец; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2008. – 19 с.
2. Дзюбенко О.Л. Загальні положення договору про надання правової допомоги // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2013. № 2. – С. 265 – 275.
3. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>
4. Методика обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 року № 465/ [Електронний ре-сурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/465-2014-%D0%BF>
5. Нор В.Т. Судові витрати у кримінальному процесі України. Монографія / Нор В.Т., Павлишин А.А. – К.: Атіка, 2003. – 176 с.
6. Правила адвокатської етики від 07.11.2012 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vkdk.org/pravil-advokatskoji-etiki/>
7. Романец Ю.В. Общая характеристика договоров оказания юридических услуг (поручение, комиссия, агентирование) // Законодательство. – 2001. – № 4. – С. 39 – 40.
8. Слінько С. Компенсація у кримінальному процесі / С.Слінько // Публічне право. – 2012. – № 4 (8). – С. 115 – 120.
9. Угриновська О.І. Витрати на правову допомогу: проблеми відшкодування / О.І. Угриновська // Університетські наукові записки. – 2009. – № 1 (29). – С. 76 – 82.
10. Чорнобай Є.А. Передумови компенсації процесуальних витрат на судовій стадії кримінального процесу / Є.А. Чорнобай // Європейські перспективи. – 2015. – № 1. – С. 88 – 93.